

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

«الْهُكُمُ التَّكَاثُرُ» حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ»

(سوره مبارکه تکاثر آیه ۲-۱)

سرشناسه	: عطار دی، عفت
عنوان و پدیدآور	: زیر تیغ آفتاب «شیوه‌ی مبارزه‌ی امام علی علیه‌السلام با ثروت اندوزی» / عفت عطار دی
مشخصات نشر	: مشهد: آوای کلک، ۱۳۹۲
مشخصات ظاهری	: ۱۱۲ ص.
شابک	: ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۹۷-۳۰-۴
یادداشت	: کتابنامه: ص. [۱۱۱-۱۱۲]؛ همچنین به صورت ریزنویس.
موضوع	: علی بن ابی طالب (ع)، امام اول، ۲۳ قبل از هجرت
موضوع	: -- ۴۰ ق. -- سیاست و حکومت
موضوع	: عدالت
رده‌بندی کنگره:	: BP ۳۸ / ۵۹
نشانه اثر	: ۶ ع ۹ س /
رده‌دیویی	: ۲۹۷ / ۹۵۱۵

مشهد: صندوق پستی ۳۳۵۴-۹۱۳۷۵ • همراه: ۰۹۱۵۳۱۴۳۹۹۲

زیر تیغ آفتاب

مؤلف: عفت عطار دی

طرح روی جلد: قاسم عطار دی

لیتوگرافی: سوره

چاپ: معین

نوبت چاپ: بهار ۱۳۹۲

شمارگان: ۲۰۰۰ نسخه

بها: ۴۵۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۶۹۷-۳۰-۴
کلیه حقوق برای ناشر محفوظ است.

فهرست مطالب

مقدمه	۱۱
-------	----

کلیات

تعریف و تبیین موضوع	۱۷
اهمیت و ضرورت تحقیق	۱۸
اهداف و فواید تحقیق	۱۸
پیشینه‌ی موضوع تحقیق	۱۹
سؤال‌های تحقیق	۲۰
فرضیه تحقیق	۲۰
روش تحقیق	۲۰
ساختار تحقیق	۲۱
واژگان کلیدی تحقیق	۲۱

فصل اول: ثروت اندوزی و آثار آن در اسلام

مالکیت در اسلام	۲۵
تعیین حدود مالکیت‌ها در اسلام	۲۷
ثروت و ثروت اندوزی در اسلام	۲۸
ثروت	۲۸
ثروت از دیدگاه امام علی علیه السلام	۲۹
ثروت اندوزی	۳۱
ثروت اندوزی از دیدگاه امام علی علیه السلام	۳۲
پیامدهای ثروت اندوزی	۳۴

۳۵	فقر
۳۵	آثار فردی
۳۶	آثار اجتماعی
۳۷	طغیان و سرکشی
۳۸	بی‌دینی و تباهی
۳۸	سنگدلی و بی‌خیالی
۳۹	حسرت و ندامت
۳۹	دوزخ سوزان

فصل دوم: روش خلفای سه گانه در توزیع ثروت و توصیه های امام علی علیه السلام

۴۵	روش ابوبکر در توزیع ثروت
۴۵	تقسیم خمس
۴۶	تقسیم فیه
۴۸	غصب فدک یا حکومت علوی
۴۹	روش عمر در توزیع ثروت
۴۹	تأسیس دیوان بیت‌المال
۵۰	عمر و ارشادات امام علی علیه السلام
۵۲	روش عثمان در توزیع ثروت
۵۲	تقسیم بیت‌المال
۵۴	عثمان و ارشادات امام علی علیه السلام

فصل سوم: شیوه‌ی مبارزه‌ی امام علی علیه السلام با ثروت اندوزی در دوران حکومت

۶۳	نظارت بر بیت‌المال
۶۳	تعجیل در تقسیم بیت‌المال
۶۴	تقسیم بیت‌المال به طور مساوی
۶۶	استرداد بیت‌المال

۶۷	مساوات میان اشراف و دیگران
۶۸	حمایت از طبقه‌ی پایین جامعه
۷۰	عدم ارتزاق از بیت‌المال و عدم اختصاص چیزی به خود
۷۱	ارائه‌ی الگوی عملی به مردم
۷۵	نظارت بر کارگزاران
۷۵	عزل کارگزاران ناصالح و انتخاب عمال صالح
۷۸	نظارت بر رفتار کارگزاران
۷۸	قاطعیت در برابر کارگزاران
۷۹	برگزیدن دیده‌بان برای مراقبت از کارگزاران
۸۰	تأمین نیازهای اقتصادی کارگزاران
۸۰	نظارت بر بازار
۸۰	موعظه و بر حذر داشتن مردم از خلاف
۸۳	نظارت مستقیم بر بازار
۸۴	ممانعت از احتکار
۸۵	قیمت‌گذاری و نظارت بر قیمت‌ها
۸۵	کنترل توزین کالاها
۸۹	نتایج
۹۳	کلام آخر (مؤلف)
۹۳	خطاب به عموم جامعه
۹۴	خطاب به مسئولین اجرایی
۹۹	منابع و مأخذ
۱۰۵	ضمیمه: پیام مقام معظم رهبری سال ۱۳۸۰
۱۱۱	برای مطالعه‌ی بیشتر

مقدمه

به نام هستی بخش جان و روان و خالق آفتاب، مظهر پاکان. او که جهان را جز به برکت چهارده ستاره‌ی تابناک نیافرید و موهبتی چون پیامبر امین صلی الله علیه و آله را بر ما عطا فرمود و فروزنده‌ترین خورشید عدالت امیرالمؤمنین علیه السلام را به ما عنایت کرد.

آری، هر گاه سخن از امام علی علیه السلام می‌شود نخستین چیزی که به ذهن خطور می‌کند، عدالت محوری حضرتش است و در دولت و شوکتش اگر کسی اندک ظلمی به ضعیفی روا می‌داشت، تیغ عدلش امانش نمی‌داد.

در روزگاری که همگان در اندیشه‌ی افزودن به تعداد کنیزکان و غلامان و زمینها و باغهایشان بودند، فریادی خشکیده در حلقوم تنهایی بر بر گلوی چاه می‌نهاد و بر زخم وارد شده بر قامت آیین رسولش می‌گریست. تا آنگاه که محبت بر خود تمام دید و عزم میدان نهاد و به جنگ بدعت‌های رواج یافته برخاست.

مطابق دیدگاه دین مقدس اسلام، انسان امانتدار نعمات الهی است، بنابراین نباید خود را مالک محض بداند و برای کسب ثروت به هر طریقی متوسل شود تا آنجا که منجر به ظلم و بی‌عدالتی گردد.

پس از رحلت پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله از جمله مسائلی که بسیار دامن گیر جامعه‌ی اسلامی گشته بود، ثروت اندوزی و انباشتن مال از هر روشی به خصوص چپاول بیت‌المال به دست بزرگان اقوام و قبایل و اطرافیان خلفای غاصب بود. تا آنجا که اکثر مردم با فقر دست و پنجه نرم می‌کردند و بعضی زمامداران و کارگزاران در دنیاپرستی غرق گشته و جهت تظاهر به دینداری فقط به نمازهای یومیّه، عبادات حجّ و روزه می‌پرداختند و دین را در این امور منحصر ساخته بودند.

فَقَالَتْ هَی اِمَام عَلِیٌّ عَلَیْهِ السَّلَام پس از رحلت پیامبر اکرم ﷺ برای شکوفا ماندن نهال نوپای اسلام از حساسیت خاصی برخوردار بود. لذا در دوران حکومت خلفای سه گانه هرچند در رأس حکومت نبودند، تذکرات هشدار دهنده‌ای به خلفای سه گانه در خصوص استفاده از بیت‌المال می‌دادند.

پس از قتل عثمان یکی از انگیزه‌های اصلی حضرت علی علیه السلام از پذیرش حکومت، ریشه کنی فقر و اختلافات طبقاتی و برقراری عدالت اجتماعی در جامعه بود. امام علی علیه السلام در آن اوضاع و احوال موضعی را پیشه کرد که در آن نه ثروت ستوده می‌شد و نه فقر! نه ثروت نکوهش می‌شد و نه فقر!

آنچه در این مجموعه‌ی تحقیقی بدان پرداخته شده، بحث و بررسی اقدامات حضرت در طول حکومت ایشان است که برای ریشه کنی فقر در برخورد با ثروت اندوزان، دست به کارهای اساسی زد.

امروزه ظلم و ستم بعضی از جوامع به خاطر مسائلی همچون ثروت اندوزی و اختلاف طبقاتی است و مشکلاتی را در مقابل جهان اسلام قرار داده است، که برای رفع این مشکلات نیاز به الگویی شایسته و بایسته است. از این رو اندیشه‌ی علوی نسبت به مسأله‌ی ثروت قابل بررسی است و این اندیشه در هر حکومت مقتدر و انسان متعهدی می‌تواند الگویی راهگشا باشد چرا که امیر مؤمنان علی علیه السلام پرچمدان مبارزه با ظلم بوده و منش و روشش جز آنچه در قرآن و سیره‌ی نبوی آمده، نبوده است.

اگر حاکمان جوامع اندکی به افق روشن بزرگ مردی چون امام علی علیه السلام چشم بیندازند و راهکارهای حضرت را سرلوحه‌ی حکومت شان قرار دهند، هیچ ظلمی باقی نخواهد ماند و قطره اشکی از دیده‌ی هیچ مظلومی نخواهد چکید.

در تدوین این پژوهش سعی بر این بوده که مطالب بدون تعصب و غرض ورزی گردآوری شود، از این رو برخورداری از قرآن و سنت و مستند سازی مطالب به اصل کتبی چون شرح نهج البلاغه‌ی ابن ابی الحدید، شرح غررالحکم و دررالکلم، تاریخ طبری، تاریخ یعقوبی، نواسخ التواریخ، بحارالانوار، اصول کافی را بر خود لازم دیدم.

از طرفی به جهت اینکه شیوه‌های امام علی علیه السلام با ثروت اندوزی را، از نظر منتقدین

عصر حاضر نیز بررسی کنیم به کتب تاریخی معاصر، مقالات مختلف، جراید بعضی از روزنامه‌ها رجوع شده است که از برجستگی‌های این پژوهش به شمار می‌آید.

همچنین تذکرات مفید امام علی علیه السلام به خلفای سه گانه در دوران سکوت و رعایت سیر منطقی شیوه‌های آن حضرت با ثروت اندوزی در عصر حکومت خود همراه با ذکر شاهد مثال از دیگر نقاط قوت این اثر می‌باشد.

ولی به جهت ایجاز کلام و جمع بندی مطلوب مطالب، شیوه‌های برجسته‌تر آن بزرگوار مدّ نظر قرار گرفته و به آنها اکتفا شده که این انگیزه‌ای است بر حقیقت جویان و شیفتگان ولایت تا با کنکاش و پژوهش در سیره‌ی زندگانی امیرالمؤمنین علیه السلام به شناخت دیگر ابعاد شیوه‌های آن بزرگوار بپردازند.

پژوهش حاضر در سه فصل تنظیم گردیده است:

در فصل اول با عنوان محدوده‌ی ثروت و ثروت اندوزی در اسلام، ابتدا تعریفی از ثروت و ثروت اندوزی در اسلام داشته و دیدگاه امام علی علیه السلام نسبت به ثروت اندوزی را متذکر شده، سپس با بیان پیامدهای ثروت اندوزی از جمله تباهی و بی‌دینی، طغیان و سرکشی، عاقبت ثروت اندوزان مشخص شده و در پایان به این نکته می‌رسیم که اسلام نه تنها با کسب ثروت مخالف نیست بلکه همواره به آن تشویق کرده و برای دوری از فقر به کار و کوشش توصیه نموده است و به جای ثروت اندوزی و پس انداز بهوده‌ی ثروت، انفاق و پیش فرستادن خیرات را پیشنهاد کرده است.

در فصل دوم با عنوان روش خلفای سه گانه در توزیع ثروت و توصیه‌های امام علی علیه السلام بیان می‌شود که این دوران منجر به انحرافات شد که سبب پدیدار شدن انحرافات و برتری قبیله‌ای به سبک دوران جاهلیت گردید و امام علی علیه السلام هر چند در رأس حکومت نبودند، اما همواره سنت رسول الله صلی الله علیه و آله را به خلفا یادآور می‌شدند و به آنان مخصوصاً در دوره‌ی عثمان هشدار می‌دادند و نارضایتی مردم را گوشزد می‌کردند.

فصل سوم این مجموعه‌ی پژوهشی شامل شیوه‌ی مبارزه‌ی امام علی علیه السلام با ثروت اندوزی در دوران حکومت می‌باشد که در نخستین اقداماتش توجه به بیت‌المال و توزیع عادلانه‌ی آن را محور سیستم حکومتی خود قرار داد و سپس با عزل و نصب کارگزاران

حکومت و نظارت مستمر و دقیق بر نحوه‌ی زمامداری آنان گامهای محکمی جهت برچیدن طبقه‌ی اشراف و رسیدگی به محرومان برداشت. در روش زندگی خود امام (علیه السلام) نیز هر آنچه به جامعه توصیه می‌نمود، دیده می‌شد؛ از آن جمله شخصاً جهت امرار معاش، کار می‌کرد و در عین بی‌نیازی، ساده زیست و همواره در اندیشه‌ی فقر و مساکین بود. علاوه بر نشان دادن راه و رسم زندگی شخصی مطابق آیین اسلام، در اداره‌ی حکومت نیز آنجا که لازم می‌آمد به مبارزه با سودجویان و ستمگران می‌پرداخت که از نمونه‌های آن به نظارت دقیق بر بازار و کسبه و کنترل قیمت‌ها و جلوگیری از احتکار اشاره می‌شود.

مهمترین واژه‌های مورد نظر عبارتند از: شیوه، مبارزه، ثروت و ثروت اندوزی که در عنوان پژوهش ذکر شده‌اند و از مفاهیم کلیدی بحث به شمار می‌روند. لازم به ذکر است مجده حاضر پایان نامه سطح دو حوزه بوده که به صورت کتاب نگارش یافته است.

در اینجا خداوند باری تعالی را شاکرم که توفیق مطالعه و پژوهش، پیرامون این موضوع را به اینجانب عنایت فرمود؛ که در آستانه میلاد با سعادت امیرالمومنین علی (علیه السلام) به اتمام رسید.

نکات ارزنده و قابل تأمل این پژوهش بواسطه‌ی لطف خداوند سبحان و بذل عنایت عزیزان و سرورانی است که مرا یاری نمودند و آنچه کمی و کاستی و نقص است، تماماً بر عهده‌ی اینجانب می‌باشد.

امید است که این کار کوچک مقبول درگاه حق و برگزیدگان شایسته اش مولایمان امام علی (علیه السلام) و فرزند بزرگوارش حضرت ولی عصر - عجل الله تعالی فرجه الشریف - واقع شود.

عفت عطاردی

تربت جام - اردیبهشت ماه ۱۳۹۲ ه. ش

رجب المبارک ۱۴۳۴ ه. ق